

גַּאִיוֹס מֶרְקִיּוֹס קוֹרִיּוֹלְנוֹס: בן אהוב (מדי), לוחם מוערץ ואציל נרגן – גלגולו של סיפור

תקציר: המאמר שלפנינו יתחקה אחר סיפורו של גאיוס מרקיוס קוריוולנוס, אציל רומי אגדי, איש מלחמה עשוי ללא חת ואדם נרגן ומתנשא, בניסיון לענות על השאלה מה הפך את סיפורו לסאגה היסטורית גדולת ממדים שנמתחה מן המאה החמישית לפני הספירה ועד ימינו אלו ממש, בלי שאיבדה את עוצמתה הנרטיבית, הפדגוגית והרגשית, אלא הוסיפה, ועדיין מוסיפה, להתעצם לאורך השנים. כדי להתמודד עם הסיפור ועם השאלה שהוא עורר יעקוב המאמר אחרי ארבעה מן המספרים המרכזיים שעסקו בפרשה, כל אחד בדרכו הייחודית וחדת ההבחנה: ההיסטוריון הרומי טיטוס ליוויוס, ההיסטוריון היווני-הרומי לוקיוס מסטריוס פלוטרקוס, המחזאי ויליאם שייקספיר והמלחין לודוויג ואן בטהובן.

מילות מפתח: רומי, הרפובליקה הרומית, פטריקים, פלבס, טריבוני, וולסקים, טיטוס ליוויוס, לוקיוס מסטריוס פלוטרקוס, ויליאם שייקספיר, לודוויג ואן בטהובן, וולומניה, וירגיליה

לקראת עתיד מבטיח?

גַּאִיוֹס מֶרְקִיּוֹס נולד למשפחה טובה, מן השורות הקדמיות של משפחות האצולה הרומית, שהתייחסה לאַנְקוֹס מרקיוס, המלך השני משבעת מלכי רומי הקדומים. בילדותו התייתם מאביו. וּלּוֹמֶנְיָה (או נְטוֹרְיָה, לפי טיטוס ליוויוס), אמו, שלא נישאה עוד לאיש, גידלה אותו במסירות רבה ובקפידה וייעדה אותו לגדולות. עם תום לימודיו התגייס מרקיוס הצעיר לצבא ומיד התבלט כאדם עשוי ללא חת ובעל כושר מנהיגות מרשים. בעת קרב הנפל על העיר הוֹלְסְקִית קוֹרְיֹלִי נטל מרקיוס את פלוגתו ופרץ אל העיר בעד סדק שנפער לשעה בשערה, ומוקף כולו חיילי אויב כבשה בסערה בקרב גבורה של מעטים נגד רבים. הכרת התודה לא איחרה לבוא: עם שובו של גאיוס לרומי הוא זכה בתואר "קוֹרְיֹלְנוֹס". יִזְכְּרו מעתה כולם את סיפור הגבורה שהתרחש בקוריוולי, העיר שנפילתה בידי הרומים שמה קץ לאיום הגדול שנשקף מדרום. מכאן קצרה הדרך אל הפוליטיקה – שאיפה ישנה של האם המסורה. שום מכשול לא צריך היה לעמוד לפני היבחרו של קוריוולנוס בקולות העם, אסיר התודה, לקונסולאט של שנת 490 לפנה"ס (מוסד שנבחרו אליו מדי שנה שני קונסולים, והם הנהיגו את עיר המדינה בשגרה ובמלחמה). ואולם בניגוד מוחלט למצופה התגלו קשיים. הסיפור הפשוט הפך עד מהרה לסיפור נפתל, מר ונואש.

לאן פנינו

המאמר שלפנינו יעסוק בהסתבכות העלילה ובגלגוליה עד לסופה הקשה. הדברים יצאו מן העדויות הראשונות על הפרשה, כפי שהגיעו לידיעתו של ההיסטוריון הרומי טיטוס ליוויוס (59 לפנה"ס-17 לספירה). הם יימתחו לעבר הסיפור המפורט יותר שנכתב בהשראת ליוויוס בידי ההיסטוריון, הכוהן, המדינאי והמספר היווני-הרומי לוקיוס מַסְטְרְיוס פְּלוּטַרְכוֹס (46-120 לספירה), וממנו היישר לווייליאם שייקספיר, שהוליך את הסיפור אל הבימה במחזהו הטרגי "קורילונוס" (1608 או 1609). מכאן יורחב הסיפור הלאה עד לודוויג ואן בטהובן, שהחליט להלחינו לאחר שנחשף לעלילה אצל פלוטרקוס בתרגומה לגרמנית (1807). בסערת הימים שבהם פשטו חילותיו של נפולאון על פני כל אירופה והכניעו את הגדולים שבצבאותיה הייתה פרשת קורילונוס, שעניינה המחלוקת סביב הולדתו של הסדר הרפובליקני ברומי, הסיפור הטוב ביותר שבטהובן, הליברל הנלהב, יכול היה לחשוב עליו לצרכיו האידאולוגיים. כך נולדה הסונטה "קורילון" (1807). המאמר לא יעסוק במגוון הציורים שהוקדשו לפרשה וצבעוה באור רומנטי שלא הוסיף הרבה על ידיעותינו, וגם לא בסרט העתידני "קורילון", שיצא לאקרנים בשנת 2012. הסרט, שנטל את הטקסט השייקספירי והציבו בסביבה מודרנית, אף הוא איננו מוסיף דבר מעניין חדש על אודות הפרשה. החיבור להלן גם לא יעסוק בשורה של מחזות שנכתבו בהשראת השייקספיר בידי היינריך יוזף פון קולין וברטולד ברכט, מעודכנים כולם לזמנם, שהפכו את הסיפור, המדבר בעד עצמו, לבנאלי.

המאמר יבקש לברר מה היה בסיפור שעורר היסטוריונים לעסוק בו מלכתחילה; מה היה בו בסיפור שהותירו חי ופועם לאורך אלפי שנים מאז הועלה לראשונה על הכתב (כפי הנראה במאה השלישית לפנה"ס) והפעים מחזאים, סופרים, ציירים ומוזיקאים. הנחתי היא שאם בסיפור, שמהימנותו ההיסטורית איננה ודאית, לא היו ממדים אנושיים, פוליטיים, ספרותיים, היסטוריים ופדגוגיים שמעבר לזמנם, הדבר לא היה קורה. ממדים אלו אבקש לחשוף כאן. אעשה זאת בהדרגה, מתוך מעקב מפורט וסבלני אחרי התפתחות העלילה כפי שסופרה לנו בידי ליוויוס, פלוטרקוס, שייקספיר וביטהובן. תקוותי היא שמעקב זה יעלה לפנינו תובנות מעמיקות, ובסיוען יתאפשר לחשוף את נבכייה של העלילה ולעמוד על סודות כוחה העל-זמני.

סיפורו של טיטוס ליוויוס

חיהם של המוני הפלבס ברומי של שלהי המאה השישית וראשית המאה החמישית לפני הספירה לא היו קלים. ריבוי המלחמות שיבש קשות את עבודת השדה הסדירה. קשיים באספקת מזון לעיר וענייני ספסרות שנקשרו בה העלו את מחיריו. הלוואות שרוב פשוטי

העם נאלצו לקחת על מנת לממן את ההשקעות ההכרחיות בטיוב הקרקעות, בהכנתן למזרע ובטיפול בגידולים עד שיניבו נכרכו בריביות גבוהות ובחוקי פירעון נוקשים, והדבר החריף עוד יותר את המצב הקשה בלאו הכי.¹ שיקולים פוליטיים שחדרו עמוק לתוך השיקולים הטקטיים והאסטרטגיים של הקונסולים והדיקטטורים, מפקדי הצבא – והיו קשורים במאבקי הכוח הפנימיים בתוך האוליגרכיה הפאטריקית השלטת ובחילוקי דעות קשים בתוכה באשר לאופי ההתחייבויות שיש לתת לציבור העממי בגין השתתפותו במערכות המלחמה – הפחיתו מן האמון שהפלבס רחש למפקדיו-אציליו. השימוש הקל שעשתה האוליגרכיה בפלבס כבשר תותחים לכל עת, כחיל חלוץ מתנחל על שטחים שנכבשו וכציבור מעלה מס, הסיר כל ודאות מן החיים והמאיים. ולאחרונה, היעדר אפיקי תלונה, ערעור ותיקון מוסדיים-פורמליים הסיטו את אי-הנחת ואת המרירות ל"ויעוּדֵי סְתָרִים" ול"מעשי קשר" (ליוויס, תולדות רומא, ספר ב, פרק לב, עמ' 118). הרפובליקה שזה עתה הוכרזה (509 לפנה"ס) לאחר 250 שנות שלטון מלכים עמדה לפני קריסה.

הניצוץ שהצית את אש המרד היו דבריו החריפים של הדיקטטור מְנִיּוּס וְלָרְיוּס מְקְסִימוּס בסנט בעת דיון בשאלת גובה הריבית על הלוואות ושעבוד לוויים שפיגרו בהחזרי הקרן והריבית.² ולריוס, אדם נוח לבריות שראה בסבל העם, נטע בו תקווה שעם שוך מערכות המלחמה שלשמן נבחר, שאכן עלו יפה מאוד בשל התגייסותם ההמונית של הפלבס, מצוקותיו יידונו לעומקן בסנט. וכך היה: עם סיום הקרבות ביקש ולריוס מקסימוס לקיים את הדיון המובטח, אך הצעתו נדחתה. על רקע תסכולו מהפככותו של הסנט אמר ולריוס כך: "כנוטע האחוזה איני יפה בעיניכם; חי אלוהים, עד מהרה תהיו משתוקקים שיהיו פטרוניו של הפלבס שברומא דומים לי. אשר לי, לא אוסיף עד להתעות בשווא את אזרחי, ואף אני עצמי לא אהיה דיקטטור לשווא. מחלוקת מבית ומלחמה עשו משרה זו צורך המדינה. השלום מחוץ כונן, מבית מעכבים אותו; לא כדיקטטור אלא כאיש הדיוט אתערב במרידה" ("וכך יצא", נאמר עוד, "ופרש מן הדיקטטורה") (שם).

דבריו של ולריוס מקסימוס היו בחזקת עדות שהתקווה לצדק לא תיכון ברומי כל עוד האוליגרכיה תחזיק בידיה בלעדיות על ניהול הכוח הפוליטי, והם שימשו, כאמור, רקע לתסיסה שגאתה בעיר. כדי להשקיטה נקטו הסנטורים תכסיס שקוף: הם הכריזו על חידוש

1 בדיון שהתקיים בעניין זה בסנט בשלהי המאה השישית או ממש בראשית המאה החמישית לפנה"ס אמר הקונסול טיטוס לארגיוס (501-498) כי "כל אנשי הפלבס שקועים בחובות ואין תקנה לדבר אלא בנתינת הדעת על עניין כולם" (טיטוס ליוויס, תולדות רומא, ספר ב, תרגום: שרה דבורצקי, ירושלים: מוסד ביאליק, תשל"ב, עמ' 115). עמדה זו נוסחה בניגוד לעמדה אחרת שהוצגה לפני הסנט, שאין להחיל על הכלל הקלות בנושאי האשראי והריביות על הלוואות שניתנו לאנשי הפלבס.

2 דיקטטור היה תפקיד חירום זמני לחצי שנה שניתן לאיש ראוי נבחר בעתות מלחמה או משבר. התפקיד נתפר ממש בימים ההם לנוכח המתח העולה וגובר בין הפלבס להנהגה.

המלחמה וציוו על הלגינות לצאת את העיר לעבר יעדיהם המומצאים. קריאה זו, שהיענות לה הייתה בגדר חובה שגובתה בשבועת האמונים שנשבעו החיילים לקונסולים מפקדיהם, ושלא ניתן היה להפר אותה, לא הותירה בידיהם בררה אלא לעזוב את העיר. רומי נותרה ללא צבא. עם הסתלקותם מן העיר פנו הפורשים ל"הר הקדוש" "שנמצא מעבר לנהר אַנְיוֹ, במרחק שלושה מילין מן העיר" (שם). העריקה המפתיעה הטילה פחד גדול על הפטריקים. השאלה הייתה כפולה: מה עוד יעשו העוזבים – האם יתחברו לאויבי רומי או שמא יסתפקו בהמתנה חסרת מעש עד שדבר העריקה יגיע לאוזניהם של האויבים, והם ימהרו לפשוט על העיר? שאלה עלומה אחרת הייתה מה יהיו צעדיהם של אלה מן הפלבס שנותרו בעיר. אי-הוודאות הקשורה בשאלה זו הוסיפה נדבך למתח הגדול ששרר.

כדי לפרק את המתח החליט הסנט לנקוט גישה מפייסת. הוא שלח אל הפורשים את הקונסול לשעבר מֶנְנִיּוֹס אַגְרִיפָה, שהיה אהוד על העם. אגריפה, שהתקבל בכרכה במחנה הפורשים, נטל את רשות הדיבור ונשא נאום שבמרכזו המשל היווני המפורסם על מרד איברי הגוף בקיבה, הנהנית לכאורה מכל טוב בעוד האיברים המזינים אותה מרוקנים מכוחם, והמשיל זאת למרד העם בסנט. דברים אלה הרגיעו את הרוחות ופילסו את הדרך להסדר שהציע הסנט: לאנשי הפלבס יהיו פקידים מקודשים; קרי, הם יהיו חסינים משפטית, וכל איש יהיה חייב לכבדם. יחס זה יתחייב מתוקף שבועת נאמנות של העם, וינקטו סנקציות חריפות עד כדי הוצאה להורג כלפי הפוגעים בכבודם או בגופם. פקידים אלו, שייקראו "טריבוניס", יגנו על הפלבס מפני הסנט והחלטותיו. די לפיכך שאיש פלבס שננקטו נגדו צעדים כלשהם יבקש מאת הטריבוני שלו עזרה (הליך שנקרא "אוקסיליום"), כדי שהלה יוכל להטיל צו על תנאי להפסקת כל הליך עד לבירור תוקפו החוקי.³ ההסדר התקבל על דעתם של אנשי הפלבס, והם שבו אל העיר. לעם היו עתה שני טריבוניס פעילים, ולפי גרסאות אחרות אולי אפילו חמישה. אחד מהם היה סיקיניוס וְלוֹטוֹס, האיש אשר יזם את היציאה מן העיר והנהיגה.

בינתיים נמשכו הקרבות סביב. באחד מהם התבלט מפקד פלוגה פטריקי צעיר שם גניאוס מרקיוס. בעת המצור הרומי על העיר הלטינית קוריולי, שנפלה זמן קצר קודם לכן בידי הוולסקים, הופיע מאחור כוח איגוף וולסקי שהפתיע את הצבא הרומי הצר על העיר, ובו בזמן פרץ מתוך העיר כוח וולסקי חזיתי נוסף שהסתער אף הוא על הרומים הפונים אחור אל עבר הכוח המאגף המסתער עליהם. בתוך גודל המבוכה שנפלה על הרומים המותקפים משני צדיהם פרש גניאוס מרקיוס מן השורות ופרץ אל העיר, הפתוחה עתה לרווחה, בראש פלוגה קטנה של לוחמים, ובתוך כך הצליח לאגף את הכוח הפורץ ממנה לעבר הרומים

3 מספר הטריבוניס עלה עם השנים. בשנת 449 לפנה"ס הגיע מספרם לעשרה איש. ראו ליוויס (לעיל הערה 1), ספר ב, הערה 111, עמ' 119.

ולבלום את מתקפתו. מהלך זה אפשר לצבא הרומי לפרוץ אל העיר בעקבותיו של מרקיוס ולכבשה (ליוויוס, ספר ב, פרק לג, עמ' 120). מרקיוס הפך לשיחת היום, ובשל מעשהו הנועז זכה לתוספת שם חשובה שתנציח את זיכרון גבורתו – קוריולנוס. תהילתו, מספר לנו ליוויוס, הייתה כה גדולה, שהוא האפיל על דמותו של הקונסול פֹּסְטוּמוּס קוּמִינְיוּס, שהוביל את המלחמה בוולסקים ואשר תחת פיקודו פעל קוריולנוס (שם).

לאחר שקוט גל הקרבות הזה התעוררה בעיר מחלוקת על מחירי המזון. בעיר לא היה די מזון – ייתכן בשל ריבוי המלחמות והזנחת השדות, ייתכן משום פערים בין כוח הייצור והכנסות השלל להוצאות המלחמה, ואולי מסיבות אחרות שליוויוס לא פירט. סוחרי רומי נשלחו לחפש מאגרי תבואה באזורים שונים בדרום חצי האי והרחיקו עד לסיציליה. משנקנה המזון והובא אל העיר התחולל כפי הנראה ויכוח על מחירו. הטריבוני דרשו מחיר נמוך ושווה לכל נפש. הפטריקים, שניהלו את העיר ואת סחר התבואה בכלל, דרשו מחירים גבוהים יותר שיכסו את הוצאות הקנייה וההובלה אל העיר. לנוכח המשא והמתן העיקש שהתנהל מול הטריבוני בשאלת המחיר פקעה סבלנותם של אחדים מצעירי הפטריקים. "רבים היו סבורים", מספר לנו ליוויוס, "כי הגיעה השעה לדכא את הפלבס ולהחזיר את הזכויות שהוצאו באונס מיד הסנאטורים בפרשה ובחמס. וראש לכל הייתה זו דעתו של מארקיוס קוריולנוס". גיבור מלחמה זה התבטא ואמר: "אם חפצים הם במחיר התבואה הישן, ישיבו את זכויות הסנאטורים לקדמותן [...] אני, שאת הטרווינייים [אחרוני מלכי רומי שגורשו מן העיר בשנת 509] לא אביתי נשוא, את סיקיניוס [הטריבוני] אשא?" לקוריולנוס גם הייתה הצעה מעניינת: יעזבו להם הפלבס את העיר, כפי שעשו לפני שנתיים, ויגועו להם שם מחוצה לה לאחר שיכלו את שדות הפטריקים המניבים ויעמדו מול השוקת השבורה של סירובם לעבד את שדותיהם הם כמו ידיהם, ולהסתמך אך ורק על תבואה מיובאת זולה או מסובסדת (שם, לד, עמ' 121).

זעמו של העם על דברי הלהג האלה הביא את הטריבוני לדרוש שקוריולנוס יובא לפנייהם למשפט. קוריולנוס הגיב בזלזול לדרישה זו וטען שהטריבוני הם לעם ולא לסנאטורים. חמת זעמו של העם גדלה עתה עוד יותר, וברי היה לסנאטורים שאם קוריולנוס לא יובא למשפט, יתחוללו בעיר מהומות שטרם ידעון. לאחר נפילת ההכרעה בנושא יצאו הסנאטורים כאיש אחד, התייצבו ברחבת הסנט מול פני העם והודיעו שדרישת הטריבוני תיענה בחיוב. עם זאת הסנאטורים דרשו שהטריבוני לא יחמירו משפטם עם קוריולנוס לנוכח זכויות הרבות. "אם לא יאבו לנקותו מאשמה", אמרו הסנאטורים, "יחוננוהו למענם, גם אם אשם הוא" (שם, לה, עמ' 122). קוריולנוס, שאיבד את התמיכה המעטה שעוד נותרה לו בתוך מעמדו הוא, זעם על מסירתו ל"אויב" ולא הופיע למשפט. משפטו התקיים שלא בפניו, והוא נמצא חייב. ליוויוס לא מסר מה היה עונשו. קוריולנוס הגיב מהר: "משהורשע

בהעדרו, גלה מארקיוס אל הוולסקים והוא מאיים על מולדתו, וכבר הוגה לה לבו רגשי איבה" (שם). הוולסקים קיבלו את קוריולנוס בסבר פנים יפות. מנהיגם, אַטְיֹס טוּלְיוֹס (אופידיוס), ראה לפתע סיכוי להגשים את תביעת הנקם שקיננה בו מאז סיים את כל מלחמותיו נגד רומי בכישלון. הבעיה הייתה כיצד להבעיר את תאוות הנקם הזו גם בפלבס הוולסקי, שהעלה קורבנות כה רבים במערכות הקרב מול הרומים עד שנקעה נפשו ממלחמות בהם. כדי לעורר את רצון העם למאבק מחודש ברומים החליטו קוריולנוס ואטיס טוליוס ליצור תקרית שבמהלכה ישפילו הרומים את הוולסקים, וכך יתעורר באחרונים רצון נקם. ואכן כך היה: הוולסקים הוזמנו ל"משחקים הגדולים" (משחקי התגוששות בקרקס מקסימוס שבמרכז העיר רומי) (שם, ספר א, לה, עמ' 64). בבואם התפזרו הוולסקים בין מארחיהם המקומיים וערכו הכנות. באותה עת הלך טוליוס, מנהיגם, אל הסנטורים ודיווח להם שיש חשש שהוולסקים, שהוא מכירם היטב כהפכפכים, ינצלו את האירוח כדי להשתלט על העיר מבפנים, כפי שעשו בעבר צעירי הסבינים,⁴ בעוד הרומים עסוקים במשחקים ובטקסים הקשורים בהם ואינם שמים לבם לדבר. את דבריו סיים כך: "סבור הייתי, קונסולים, כי לטובתנו ולטובתכם עלי להקדים ולומר זאת לכם. אשר לי, אומר אני לפרוש מיד לביתי מחשש שמא בהישארי ידבק בי נגעו של מעשה כלשהו, או דיבור כלשהו" (שם, ספר ב, לו, עמ' 123). בדיון שהתנהל בחוגי הסנט הוחלט אפוא על גירוש הוולסקים מן העיר עוד לפני רדת הלילה. מצעד ההשפלה אכן היה, כצפוי, מבזה מאוד, משום שבעיר היו זרים רבים שראו בבושתם של הוולסקים היוצאים כאיש אחד מן העיר על נשיהם וטפם, בעוד הם, הנשארים, זוכים לכבוד ויקר. המפונים פנו למעיין פְּרִנְטִינָה, בחורשה הנושאת אף היא שם זה, שהייתה מקום התכנסותם הקבוע של שבטי הלטינים. במקום כבר המתין להם רוקח הקנוניה. הוא כינס את המגורשים לאספה שלא מן המניין והסיתם בדברי תוכחה קשים נגד הרומים. התבשיל נרקח בהצלחה. הוולסקים החלו להיערך למעשה נקמה ששייב להם את כבודם (שם, לז-לח, עמ' 123-124).

למצביאים התמנו אטיס טוליוס וקוריולנוס. במלחמה כבשו צבאות הוולסקים, המונהגים ביד אמון, 12 ערים שכבשו בעבר הרומים מן הלטינים והוולסקים, בהן העיר קוריולי, התייצבו ליד חפירות קְלוֹאִיִּיּוֹס (דהיינו החפירות הקלואיליות), כחמישה מילין מן העיר רומי, ונטו את אוהליהם (שם, לט, עמ' 124-125).⁵ מיד עם ההשתקעות במקום שלח קוריולנוס אנשים לבזוז את שדות הפלבס ולהגן מביזה על שדות הפטריקים "בין משום

4 אצל ליוויוס אין עדות ברורה לאירוע כזה במקום אחר בספרו.

5 החפירות היו תעלות ניקוז של ביצות וייתכן שגם תעלות וסוללות הגנה רחוקה על העיר. ראו ליוויוס (לעיל הערה 1), ספר א, עמ' 49. לפי פלוטרכוס נחפרו התעלות על ידי קלויליוס (מלך אלבה שפשט על העיר והקים סביבה מחפורת). ראו פלוטרכוס, חיי אישים, א: אנשי רומי, תרגום: יוסף ג' ליבס, ירושלים: מוסד ביאליק, תשי"ד, עמ' 36.

שמרובה הייתה איבתו לפלבס, בין משום שביקש להטיל ריב בין הסנטורים לפלבס" (שם, עמ' 125). בעטייה של הבחנה זו פרצה בעיר סערה, אך היא לא התפתחה כפי שקוריולנוס רצה. העם עשה יד אחת עם הפטריקים לנוכח הסכנה, אך פיתח עמדה משלו בשאלה כיצד להגיב כלפיה. הפטריקים הציעו לצאת למלחמה וכבר החלו לגייס החילות, ואילו העם רצה לבחון הליך משא ומתן תחילה, משום שבעיניו "היה כל דבר עדיף מן המלחמה" (שם). עמדה זו התקבלה על דעת הפטריקים, ושליחים נשלחו אל מחנהו של קוריולנוס. שבובם סיפרו שהאיש דורש את השבת כל השטחים שכבשו הרומים מן הוולסקים כתנאי לקיום משא ומתן לשלום, ואף איים שאם יצאו הרומים למלחמה, הוא, קוריולנוס, יוכיח להם במיטב כוחו "כי גלותו לא שברה את לבו אלא אימצה אותו" (שם). קבוצת שליחים אחרת, וכן משלחת כוהנים, לא הצליחו להטות את לבו של קוריולנוס. לקבוצת השליחים לא הותר כלל להיכנס אל מחנה הוולסקים.

בשלב מייאש ומסוכן זה פנו נשות רומי מכובודות אל אמו של קוריולנוס וטוריה, "הבאה בימים", ואל אשתו, אם שני ילדי, וולומניה, לבקשן להתחנן לפניו שיניח לעיר. "אינני יודע", הוסיף ליוויס, "אם עצת הציבור או פחד הנשים היה בדבר". ואולם ליוויס ידע שהרעיון היה לנסות ולהמס בדמעות את קושי לבו של קוריולנוס במקום שאמצעי השכנוע הלוגיים נכשלו (שם). אמו ואשתו של קוריולנוס לא הגיעו בגפן: משלחת נשים גדולה, שנערכה בשדרה ארוכה, פסעה אל מחנה הוולסקים. קוריולנוס שצפה בחיזיון נהג בנשים הבוכיות "קשיחות יתירה", עד שמישהו מאנשיו זיהה את אמו ואת אשתו בין הבאות. אז "כמעט כאדם שנטרפה עליו דעתו זינק קוריולנוס ממקום מושבו וביקש לחבק את אמו הבאה לקראתו". ברגע זה "נהפך לב האשה מתחינה לזעם", והיא התריסה לפניו:

בטרם אניחך לחבקני [...] תננה ואִדְעָה אם אל אויב או אל בן באתי, אם שבוייה או אם אני במחניך. כלום עד הלום הביאונו אורך ימי וזקנותי המרה למען אראך גולה ולאחר מכן אויב? האמנם יכולת לשדוד את זו האדמה, שילדה וגידלה אותך? וכל כמה שהגה ליבך איבה ואיום, האמנם לא כלה זעמך בכניסתך לתחומיה? וכשנראתה רומא לעיניך, האמנם לא אמרת בליבך: בין חומות אלו ביתי ואלוהיו, אמי, אשתי וילדי? אלמלא ילדתי אני, לא הייתה אפוא רומא נתונה במצור; אלמלא בן היה לי כי אז מתי כאשה חופשית במולדת חופשית! אך אני לא יכול לבואני דבר שיוסיף קלון על קלונך, או מרודים על מרודי, וכל כמה שאומללה אני, לא לאורך ימים יהא זה חלקי; אך על אלה [בני המשפחה] תן דעתך, אשר אם תלך בדרכך זה אין להם אלא מיתה בלא-עת או עבדות ארוכה (שם, עמ' 126).

עם תום דברי התוכחה שלה חיבקה האם את בנה, וכך עשו אשתו ובניו. מעשה זה ובכי

הנשים שברו את לבו של גיבורנו. הוא הורה להעתיק את המחנה הוולסקי מן המקום ולפנות את אדמת רומי. מעשהו עורר את חמת הוולסקים, והם הרגוהו. עדות אחרת, של הסנטור וההיסטוריון הרומי "הקדום בסופרים" פֶּבְיוֹס פִּיקָטוֹר, איש המאה השלישית לפנה"ס, מספר ליוויס, מדברת על הגעתו של קוריולנוס לזקנה טובה בגלותו, ועל יד שהקימו נשים לכבודו על הדרך הלטינית הפונה דרומה, כשישה קילומטרים מן העיר – יד שהוקדשה לפוֹרְטוֹנָה מוּלְיֶבְרִיס (Muliebris) אלת המזל של הנשים (שם, ספר א, מד, עמ' 71, והערה 199; שם, ספר ב, מ, עמ' 126, והערה 147).

סיפורו של ליוויס מסתיים כאן, אבל נמשכה מערכת היחסים הפנימית המורכבת ורבת הלחצים והמתחים ברומי. מתחים אלה נגעו בעיקר בשאלות הקרקע (סוגיית חוק הקרקעות), הגיוס לצבא, היחס הראוי לטריבוני של העם, סמכות השיפוט והענישה של הטריבוני, סמכותם הצבאית של הקונסולים (היו פעמים שחיילים הפסיקו מלחמות ומסרו את הניצחון לאויב), בחירת בעלי תפקידים ראויים וכיוצא באלה. בתוך עימותים וסכסוכים אלה גם עלה מעת לעת שמו של קוריולנוס כמשל וכנמשל. הפרשה שנכרכה בו הותירה משקע כבד בזיכרון הרומי לדורות (שם, ספר ב, מא-נב, עמ' 127-139). מוסד הטריבוני, שנגדו יצא גיבורנו בזעם ותקיפות ששרפו את גשריו, את גופו ואת נשמתו, ידע מאותה עת רק גידול בחשיבותו ובמספר אנשיו.

דבריו של פלוטרכוס

פלוטרכוס קרא את ליוויס והוסיף על העלילה דברים משלו. בראשיתם הביא מעט פרטים ביוגרפיים שליוויס בחר להשמיטם – ייתכן שעשה זאת משום שסבר שאין בהם כדי להוסיף לעלילה, וייתכן משום שפשוט לא ידע יותר מן המקורות שעליהם הסתמך. פלוטרכוס מצא, למשל, שמוצאו של קוריולנוס היה מאחת ממשפחות המלוכה העתיקות של רומי, מלוכה שהתקיימה לאורך 250 השנים הראשונות של ייסוד העיר. הוא מצא עוד שלעובדה שגדל לאם חד-הורית, שלא נישאה מעולם לאחר מות אביו, הייתה השפעה רבה – אמו, שהקדישה את כל חייה לטיפוח בנה, אמנם הצליחה לעצבו כלוחם עשוי ללא חת ואדיש לכיבודים הניתנים לגיבורים, אך כשלה מלעצבו כאיש מידות. חינוך זה הצמיח איש קצוות, איש של "הפלגות פרועות", כדבריו, ואדם בלתי ראוי לשיתוף פעולה פוליטי. פלוטרכוס מצא עוד שקוריולנוס ראה בניצחונותיו בשדה הקרב המתת הגדולה ביותר שהיה יכול להעניק לאמו ובעקבות זאת לזכות בהכרתה; לדברי פלוטרכוס קוריולנוס נישא לאישה שנבחרה בידי אמו ונותר להתגורר עם אמו גם לאחר שלמשפחתו הגרעינית התווספו שני

ילדים; ולאחרונה, וכאן חידוש גדול, לפי פלוטרקוס אמו של קוריולנוס היא שדחפה אותו לפוליטיקה וחשבה לראותו מעניק לה את פירות חינוכה ומסירותה בתורת קונסול או נושא תפקידים פוליטיים בכירים.

פלוטרקוס שב ואישר את פשר פרוץ הסכסוך המעמדי בעיר. הוא הזכיר שהייתה זו הבטחת הסנט לשחרר את כל הלוויים שנקלעו לחובות ושעבודים למיניהם לאחר שוך המלחמה בסבינים, שהדיקטטור מניוס ולריוס מקסימוס היה ערב לה. ואולם ולריוס מקסימוס לא יכול היה למלא את שליחותו בשל נסיגת הסנט מהבטחתו, ומשום כך בסופו של דבר נטשו הפלבס את העיר (פלוטארקוס, חיי אישים: אנשי רומי, עמ' 23-24). פלוטרקוס גם מציין שמרקיוס הוא שתמך בבגידת הסנט בהבטחתו ואף הוסיף שמן למדורת הזעם העממית בטענה שהבעיה לא הייתה כלל בכספים אלא בהתנהגותו החצופה של העם, שביקש "לפרוע חוק [כלומר את חוקי ההלוואות] בעזות מצח" (שם, עמ' 23).

פלוטרקוס גם תיאר את סיפור קרב קוריולי, אך הוסיף פרטים שלא ידענום עד כה. קוריולנוס, הוא אומר, הציל את הקרב על העיר לא בראש פלוגה אלא בראש מתי מעט חיילים שהיו מוכנים לפרוץ אל העיר, שהמזל פתח לפניהם את שעריה (מזל שפלוטרקוס לא יכול היה להסבירו, אף שליוויס סיפר את סיבתו בבהירות רבה). קוריולנוס ואנשיו נאבקו בעיר בנחישות מול ערב רב של אויבים, והללו כה התפעמו מעוז רוחם של הרומים, עד שהניחו לאחר קרב קצר את נשקם. פלוטרקוס מספר לנו עוד שקוריולנוס לא נח לרגע עם סיום הקרב בעיר – הוא דחק בחייליו לחדול מנטילת השלל ולהצטרף במהירות לצבא הרומי העיקרי שלחם בכוחות נחותים נגד הכוח המאגף של הוולסקים. במסע מהיר והחלטי הגיע קוריולנוס ממש דקות בטרם נפתח הקרב שם, עודד את רוחו הנפולה של הקונסול קומיניוס שפיקד על המחנה בסיפור נפילת קוריולי וביקשו להציבו במרכז ההתקפה. הצבתו שם אמורה הייתה להפגישו עם החיילים האַנְטִיֶאֲנִים המשובחים שלחמו לצד הוולסקים. באומץ ובתושייה רבים, שהעמידוהו שוב ושוב נגד כוחות מאגפים רבים שביקשו לסגור עליו, ניצח לבסוף קוריולנוס גם את הקרב הזה, הביא למנוסת הוולסקים ובשארית כוחותיו דלק אחריהם עד לכניעתם המלאה (שם, עמ' 26). במעמד זה זכה מרקיוס בתואר "קוריולנוס".

עוד סיפר פלוטרקוס על התעוררות המחלוקת בעיר לאחר סיבוב הקרבות הזה. להתעוררות זו היו כמה סיבות: הרעב שפשט בעיר באין השדות מניבים והתקלות הקשות באספקת המזון לעיר; הצעה שהעלה הסנט לשלוח פלבס ליישב את העיר וְלִיֶטְרִי הנגועה במגפה (עיר שמרבית מתושביה מתו במגפה וכך נאלצה למסור עצמה לידי רומי); ולאחרונה, תחושת הפלבס שהכרזת המלחמה המחודשת בוולסקים לא נועדה אלא לסלקם בנימוקי שווא מן העיר לבל ילחצו בה על קידום מעמדם על פי ההסדר שנעשה עמם לאחר עזיבתם

הקודמת את העיר. בינתיים החליט קורילנוס ללמד את העם שיעור בנאמנות וברווחים שעשויים המתמידים בה לגרוף. הוא קרא למלחמה באנטיאנים (בסמכות מי? בפיקוד מי? זאת פלוטרקוס לא ציין), ואף שמעטים הצטרפו אליו, הוא יצא מן העיר, פשט על האנטיאנים בחירוף נפש ושדד את כל רכושם. את הכבודה שנפלה לידיו, ואשר כללה מזון, בעלי חיים ושבוים, הביא אל העיר לחלקה בין נאמניו בלבד. בכך רצה קורילנוס להוכיח שמי שנלחם באומץ ואיננו מציב תנאים להצטרפותו לקרב, יוצא נשכר ואוכל לשובעה, בניגוד למתלוננים למיניהם, הנותרים מאחור, ואינם ראויים על כן לשום התייחסות רצינית. ה"הוכחה" עשתה את שלה: זעם רב ניתך על קורילנוס מצד מי שלא יצאו למסע המלחמה ונותרו בלא כלום (שם, עמ' 27).

אחר כך משבאה מערכת הבחירות לקונסולט הציג את מועמדו באי-נוחות בולטת, משום שנאלץ להציג את צלקותיו בפומבי - דבר שנהג לבוז לו תמיד. אמנם בראשית הדברים הצלקות עוררו בקרב העם אהדה רבה אל גיבורנו, אך זו התחלפה עד מהרה בדחייה, משראו את התהלוכה המפוארת והיהירה של הסנטורים שליוותה את האיש בדרכו אל הפורום (היא כיכר העיר שבסמיכות לה ניצב הסנט) ביום הבחירות, כשהוא בטוח בניצחונו. הייתה זו, לדברי פלוטרקוס, תהלוכה יהירה שהזכירה לכולם במי לא לבחור. התוצאה אכן הייתה שקורילנוס נכשל בבחירות. את הכישלון תלה בתעמולה הפנימית שהתנהלה כנגדו בעיר בידי הפלבאים, על רקע תביעת הסנט מן הפלבס לשלוח מתיישבים לעיר וליטרי, שהוכתה באותם הימים במגיפה קשה והיתה מסוכנת מאד לתושביה ולבאים בשעריה, ובגלל המערכה הצבאית הבלתי הכרחית נגד האנטיאנים. תשוקתו של קורילנוס לנצח בכל דבר, אומר פלוטרקוס, הייתה גם מקור חולשתו: הוא לא ידע כיצד לנהוג במקום שבו נכשל. את המרירות של קורילנוס העצימו צעירי האצילים שהוא היה להם למנהיג בעודדם אותו לנקום (שם, עמ' 29). העם עצמו חשד, מספר פלוטרקוס, שקורילנוס ושאר מתנגדי ה"דמוקרטיה" החדשה זממו לנצל את המלחמה באנטיאנים וכן את ההתיישבות בוליטרי כדי להפחית את מספר הפלבאים בעיר ואחר כך לבטל כליל את הישגיהם.

את ההזדמנות לנקום בעם על כישלונם בבחירות לקונסולט בשנת 490 מצא קורילנוס ברגע שהגיע המזון, שחלקו נשלח כמתנה מסירוקזה בסיציליה וחלקו נקנה באיטליה. הפלבס המתוח עד כלות המתין בקוצר רוח בפורום לנוכח בניין הסנט להחלטה שנדונה בתוך הבניין בשעה זו - באילו מחירים יימכר הדגן שנקנה בכסף וכיצד יחולק הדגן שניתן בחינם. ברי היה בשלב זה שאם תתקבל החלטה לא פופולרית, אם לא פופוליסטית ממש, העם ונציגיו יזדעקו ויעוררו מהומות. קורילנוס, שצפה את הנולד, הציע להפסיק להחניף לעם שהחל ממרה פיהם של הקונסולים ומכנה את הטריבוונים שלו "מושלים" (קרי מנהיגים חלופיים), מוציא את דיבתו של הסנט, נמנע מלצאת למלחמה, מעורר תסיסה ומהומות כל

אימת שדבר מה אינו מוצא חן בעיניו, וליטול מעם קשה עורף זה את סמכויותיו החדשות ולהשיבן לסנט (שם, עמ' 27-28). זה כבר היה יותר מדי. הטריבוניס שראו לאן נושבת הרוח יצאו בסערה מבניין הסנט ועוררו גל מחאה גדול בקרב ההמון הממתין להכרעה, שהסתיים בתביעה להעמיד את קוריולנוס לדין לפני הטריבוניס. יואיל קוריולנוס ויוכיח במשפט "שלא הסית את הסנט להפוך את המשטר ולבטל את הדמוקרטיה" (שם, עמ' 30). לא עזרו צעקותיו של הפטריקי שונא העם אַפּיוס קלאודיוס הידוע. הסנט נכנע ומסר את קוריולנוס למשפט. קוריולנוס עצמו לא התרגש במיוחד, מספר פלוטרכוס. תחילה הוא סילק מעל פניו את שליחי הטריבוניס, אך משבאו הטריבוניס עצמם לקחתו למשפט, מחל על כבודו והופיע. הופעתו הייתה כה קשה, מתריסה ומזלזלת, שחבר השופטים-הטריבוניס החליט להוציאו להורג בהטלה מן הטירה שבראש סלע הקפיטול. האצילים מיהרו לגונן עליו משהגיעו האדילים, פקידי הטריבוניס, לקחתו אל הטירה, ולא אפשרו זאת. הפשרה שהושגה בין נציג הטריבוניס לאצילים הייתה שהמשפט יתקיים בשנית, אך הפעם לפני אספת המעמדות (קֶנטוריות). האשמה הייתה ניסיון לגזלת השלטון. קוריולנוס, שחש את אהדת הסנט כלפיו, הסכים להתייצב למשפט, אך התנה זאת בכך שלבד מסעיף אשמה זה לא יתווסף כל סעיף אשמה אחר (שם, עמ' 31).

אלא שלא כך התפתחו הדברים. המשפט נערך לא לפני אספת הקנטוריות (יחידות הצבעה מעורבות של אצילים ופשוטי עם, שהשפעת האצולה בהם הייתה גדולה), אלא לפני אספת השבטים, שהייתה עממית יותר והשפעת האצולה בה הייתה קטנה. לאשמה המרכזית, שבית המשפט לא הצליח להוכיחה, התווספו אשמות אחרות. נטען שקוריולנוס ביקש לפזר את מוסד הטריבוניס, וכי השלל שהובא מארץ האנטיאניס אמור היה להיכנס לקופת המדינה ולהתחלק בין הכלל, ולא לשמש בידי קוריולנוס מקל חובלים חינוכי. בסיומו של הדיון נמצא קוריולנוס חייב ברוב של שלושה שבטים, וגלות עד נגזרה עליו. למרות חומרת העונש הצליח האיש לשלוט בכעסו ולהפגין שוויון נפש. הוא הלך לביתו, נפרד מאמו, שכונתה אצל פלוטרכוס וולומניה, מאשתו, שנקראה כאן וּלְרִיָה, ומילדיו. בעת הפרדה עודדם קוריולנוס שלא לבכות על גלותו ויצא בשלווה מן העיר כשהוא מלווה במספר קטן של ידידים. ימים אחדים שהה בשדות וחכך בדעתו מה לעשות. לבסוף החליט לפנות אל הוולסקים ולעודדם לצאת למערכה חדשה על רומי. בתוך כך לחבור לאיש החזק במחנה הוולסקים שבעיר אנטיום, אַטְיוּס טוּלְיוּס אוּפִּיְדִיוּס (Attius Tullus Aufidius), להלן אוּפִּיְדִיוּס), ולזכות בברכתו (שם, עמ' 32). קוריולנוס יצר מגע עם האיש, גולל לפניו את סיפורו והציע לו את שירותיו כמפקד וכלוחם במלחמת נקם ברומים. הדבר שכנע את אוּפִּיְדִיוּס, והוא קיבל את קוריולנוס בחום למחנהו. בינתיים גורשו הוולסקים מחגיגות ההשלמה של "המשחקים הגדולים" שנערכו בעיר ("השלמה" בשל ביצוע מקורי לקוי של

המשחקים הללו, שאת טיבם המדויק אין ליוויס ופלוטרכוס מציינים), ייתכן שבשל שליח ששלח מרקיוס (הדבר לא צוין אצל פלוטרכוס במפורש). בניגוד למה ששמענו מליוויס, נטען כאן בתוקף שהוולסקים זוממים "להתנפל על הרומיים ולשרוף את העיר בזמן המשחקים" (שם, עמ' 35). על פי פלוטרכוס, אופידיוס, שכלל לא הגיע לרומי, שלח בידי שליחים דרישה ממנהיגי רומי להשיב לוולסקים את עריהם הכבושות. הרומים לא היססו אפוא לנוכח הידיעות על אודות הוולסקים הזוממים וחוצפת מנהיגם וסילקו את המשלחת הוולסקית מן העיר. כך נולדה עילה חדשה למלחמה. בנסיבות אלה קיבל מרקיוס פיקוד על צבא הוולסקים ופשט על ארץ הרומים (לא נאמר מה ארץ זו כללה). הוא אסף שלל רב, לקוח כולו מרכוש הפלבס ולא האצולה, כפי שטען גם ליוויס, במטרה לעורר את חמתו של הפלבס כלפי הפטריקים כשותפים לכאורה בקנוניה נגד העם. בהמשך תקף קוריולנוס בראש הוולסקים את העיר קירקי וכבשה ללא קרב ובלי שנגע בה לרעה, והחריב את ארץ הלטינים, שהיו בני בריתם של הרומים. את הערים שהתמסרו מרצון הותיר ללא פגע. ברומי עצמה לא הייתה נטייה למלחמה, כפי שכתב גם ליוויס, אך בהבדל אחד: גם הקונסולים, שהיו על סף סיום הקדנציה השנתית שלהם, ביקשו להימנע מן המלחמה, אף שהלטינים ביקשו מהם (כנדרש על פי החוזה ביניהם) לבוא לעזרתם נגד הוולסקים (שם, עמ' 35-36).

בינתיים התקרב קוריולנוס אל רומי ועורר בה בהלה. עתה מוכן היה העם למחול על כבודו שלו ולבטל את עונשו של קוריולנוס ובלבד שישוב הביתה. הסנט, שבעבר היה מתירני הרבה יותר, עמד על כך שהעונש יוותר על כנו, משום שקוריולנוס פגע לטעמו בבעלי בריתו בתוך העיר (האצולה) לא פחות משפגע בעיר עצמה. בהמשך לכך מנע הסנט מן העם להצביע על הצעה להשיב את הגולה לעירו. לשמע עובדה זו, שהגיעה לידיעתו, זעם קוריולנוס. הוא הפסיק את המצור על העיר הלטינית לְיִנְיִים (עיר שיסד לפי המסורת מיסד רומי, אִינְאָס, ונקראה על שם אשתו לוויניה), התקרב לעיר וחנה ליד החפירות הקלואיליות (שם, עמ' 36). בעיר התחוללה סערה שהביאה את הסנטורים להודות שהעם צדק בדרישתו להשיב את מרקיוס אל העיר ולארגן משלחת של סנטורים שנועדה להציע לו לשוב אליה. אנשי המשלחת אכן התייצבו לפני מרקיוס, אך הוא דחה בבזו וביהירות את הצעתם והודיעם שכדי לכונן שלום בארץ יצטרכו להשיב לוולסקים את כל עריהם ולהופכם לבעלי ברית במעמדם של הלטינים. מרקיוס נתן לרומים שלושים יום להימלך בדעתם. בינתיים פשט על הערים של בעלי הברית של הרומים ועשה בהן שמות. עם תום תקופת שלושים הימים שבו השליחים וביקשו שיתאפשר להם לדון בשלום רק לאחר שהוולסקים יניחו את נשקם. מרקיוס דחה גם תנאי זה ונתן למשלחת שלושה ימים נוספים לשקול אם ייאותרו לקבל את תנאי השלום ה"צודקים" שלו. שוב יצאה משלחת אל מחנה הוולסקים – הפעם של כוהני דת, חוזי ציפורים ו"מתנבאי המסתורין ושומריהם" (שם, עמ' 37). אך גם

זה לא עזר. כאן הגיע תורן של הנשים. היוזמה שלהן התגבשה לפני מזבחו של יופיטר קפיטוליניוס בידי אחותו של הקונסול הראשון של הרפובליקה, פובליוס ולריוס (המכונה פובליקולה). זו נטלה עמה נשים אחרות והכול פנו לביתן של וולומניה ושל ולריה. השתיים התגייסו מיד למשימה.

למפגש עם האם הקדיש פלוטרכוס פרק ארוך ונוגע ללב. קוריולנוס, סיפר פלוטרכוס, זיהה בין הנשים שהגיעו למחנהו את אמו. תחילה אמר לעצמו שלא ישנה עמדותיו גם לנוכח חזיון נשי זה. ואולם המבוכה שמראה הנשים הטילה בו גרמה לו למהר ולפגוש אותן. רגע הפגישה היה נרגש מאוד. קוריולנוס לא עצר בדמעותיו. אחר כך קרא לראשי הוולסקים שיעמדו לצדו ויקשיבו לדברים שהאם מבקשת לומר לו, בחינת עדות, ראיית הנולד ושותפות גורל גם יחד. או אז פתחה האם דבריה וסיפרה לבנה על מצבה הקשה ומצבה הקשה לא פחות של ולריה לנוכח הגלות ולנוכח התמונה המבלבלת, המביכה, הכמעט דמיונית שקוריולנוס יצר, החוסמת בה בעת את היכולת לפנות אל האלים, כנהוג ברגעי שבר שכאלה, בבקשת חסד והצלה. פנייה להצלת המולדת תבטא את החשת מותו של קוריולנוס, ותפילה להצלתו תחיש את מות המולדת (שם, עמ' 39). אחר כך הוסיפה האם והסבירה לבנה שלפניה הכרעה בלתי אפשרית בין מותו שלו לחידלונה של העיר, ומשום שלא תוכל לעמוד לפני בררה שכזו, ידע קוריולנוס שאם יבקש להיכנס לרומי, יצטרך לדרוך על גופת אמו. או במילים אחרות – בכוונתה להמית עצמה אם יחליט ללכת בדרך המלחמה. דרך השלום, הסבירה האם, תשרת את שני הצדדים. גם הוולסקים יצאו נשכרים ממנה הגם שלא הרסו את רומי, וגם בנה שלה יינצל מזעמם של בעלי בריתו, שלהם הבטיח את הפלת העיר. והחשבון פשוט: אם ינצח יישא את חרפת עוכר העיר לכל יתרת חייו. אם ינוצח, ימיט חרפה על הוולסקים מיטיביו. לכן מן הדין לסיים את המשבר בשלום (וכמשתמע מכך – ללא כל תנאי) (שם, עמ' 40). משהחריש דקות ארוכות פנתה אליו האם בשנית ודרשה שייענה לבקשתה, בקשת אם הראויה לכבוד, בוודאי בהיותה הצודקת בכל ההסתבכות ובהציעה מוצא (אחרון) של כבוד למעגל הנקמה והנקמה שכנגד שלא תסתיים לעולם. וולומניה גם איימה שאם בנה לא ייענה לה תעשה את המעשה היחידי האפשרי בנתונים אלה – תתאבד. "אז צעק מרקיוס", מספר פלוטרכוס, וקרא: "מה עוללת לי, אמי?" והוסיף: "נצחתיני, ונצחונך המושיע את המולדת מביא עלי כלייה. את בלבד יכולת לי. הולך אני!" (שם, עמ' 40). או אז החליף גיבורנו כמה מילים ביחידות עם אמו ואשתו ושילח אותן לרומי. הסכנה חלפה, וברומי התכונן הסנט לחגוג את הסרת האיום בהקימו מקדש מיוחד לנשים – מקדש "מזל הנשים", שהוצב ליד השער האסקוויליני (שם, עמ' 41).

מששב קוריולנוס למחנה הוולסקים, קיפל את האוהלים וירד עם צבאו לאנטיוס, הייתה דעת הציבור הרחב עמו. ללוחמים מן השורה הייתה תחושת הקלה מסיום הפרשה בדרך

היא ולא תחושה של החמצה גדולה במיוחד. לא כן חשו טולוס אופידיוס וכמה "עזי פנים מבין הנאספים" שהחליטו שלא להמתין להחלטת עם מסודרת שתאשרר את הנסיגה, פן ינצל קוריולנוס את כושרו הרטורי וישכנע את הציבור שלא היה טעם במלחמה, ויזכה בשל מעשהו לכבוד ויקר. הללו נטלו החוק לידיהם ורצחוהו נפש (שם, עמ' 42). כאן תם הסיפור השני.

גרסתו של שייקספיר

שייקספיר דבק בגרסתו ה"גברית" (virtus, manliness) של פלוטרכוס, כפי שאומר פיליס רקין (Rackin),⁷ אך מתוך היפוך שלבים מסוימים בעלילה והענקת נפח גדול במיוחד לכל אפיזודה בעלת פוטנציאל דרמטי – ודומה שכמעט אין אפיזודה בסיפור העלילה ללא פוטנציאל כזה. מחזהו, הכולל חמש מערכות ו-27 תמונות, עוקב שלב-שלב אחר התפתחות העלילה. כוחו בניסיון לפענח פנימה את רגשותיהם ומחשבותיהם של גיבוריה המוכרים לנו מכבר, ובמידה מסוימת גם של גיבורי המשנה שלה – ידידיו של קוריולנוס, ובמיוחד מנניוס אגריפה, הטריבונים של העם סיקיניוס ולוטוס ויוניוס ברוטוס, אזרחים רומים וכן וולסקים מאנטיום בירתם, ובראשם מפקדם טולוס אופידיוס. מטרתו של שייקספיר, אומרת חוקרת הספרות קתרין שטוקהולדר (Stockholder), היא להצביע על האירוניה בדמות כה קיצונית, שקיצוניותה מעקרת את אנושיותה,⁸ או במושגינו אנו – קיצוניות שהופכת את הדמות לבלתי אפשרית לשום משא ומתן חברתי. שייקספיר צולל, אם כן, מיד בפתיחה אל המשבר הפנימי ברומי סביב מחירי הדגן, בלי שהוא מציין את סיפור נטישת העיר שבו חלקו של גיבורו שולי או אינו קיים כלל, ואומר בשמם של הפלבס:

מעולם לא דרשו שלומנו. הם
 נותנים לנו למות ברעב, בעוד שמזויהם גדושים בר.
 מוציאים הם פקודות לטובת בעלי נשך ומרבית, ויום יום
 יבטלו חוקים טובים שהוחקו כתריס בפני העשירים,
 וגוזרים גזרות קשות, חדשות לבקרים, לשם כבלים
 ולכלוא את העניים. אם המלחמות לא תבלענה אותנו, הם
 יבלעונו. וזאת היא כל האהבה הנודעת לנו מהם.⁹

Phyllis Rackin, "Coriolanus: Shakespeare's Anatomy of Virtus," *Modern Language Studies* 7
 13 (2) (Spring 1983), pp. 69–70

Katherine Stockholder, "The Other Coriolanus," *PMLA, Publications of the Modern
 Language Association of America* 85 (2) (Mar. 1970), p. 228

"קוריולנוס", בתוך: ויליז'ם שיקספיר, טרגדיות, תרגום: ישראל אפרת, תל אביב: עם הספר, 1962, מערכה
 ראשונה, תמונה א, עמ' 507.

סיפור "מרד האיברים בקיבה" שמציג מניוס אגריפה מקבל ממדים גדולים במיוחד, הרבה יותר מן הנחוץ (מערכה ראשונה, תמונה א) - בניגוד לקו המאופק והחסכוני במילים שליוויוס נקט ובמידה מסוימת גם פלוטרקוס. לתמונה הזאת מובא גאיוס מרקיוס, וללא כל הקדמות מיותרות משלח אותו שייקספיר בפראות ובגסות בעם. הדבר המרגיז את גיבורנו במיוחד הוא החנופה שגילה הסנט כלפי העם וההיתר להקים את מוסד הטריבוניס על כל המשתמע מכך. והוא מכריז ואומר:

לו אַךְ כְּבֹשָׁה הָאֲצוּלָה רַחֲמֵיָהּ
וְנִתְּנָה לִי לְשִׁלוּף חֲרָבִי, כִּי אֲזַ עֲשִׂיתִי
מֵאֲלֵה אֲלֵפֵי עֶבְדִים מְרֻטָּשִׁים
תִּלְ-טִבַּח רָם יוֹתֵר מִשְׂאוּכָל
זֶרֶק שֶׁלְחִי.¹⁰

את דבריו המבזים הוא מסיים, בשלב עלילה ראשוני זה, במילים "לְכוּ הַפִּיתָה, שְׁכָרִינִי אָדָם!"¹¹

או אז מתחילה המלחמה בוולסקים, ובניגוד לשני המקורות ההיסטוריים, שבהם מתגלית לקורא לראשונה דמות אנונימית לחלוטין בשם מרקיוס, כאן הוא כבר דמות ידועה ומוכרת. זו גם ההזדמנות ששיקספיר נוטל לעצמו כדי לספר לקורא מה חשובות על יקירן שתי הנשים החשובות בחייו. בתגובה לחששותיה של אשת קוריולנוס המכונה כאן וירגיליה לחיי אהובה, המעודד בידי אמו המיליטנטית לצאת לשדות הקרב להראות את גבריותו ולאסוף צלקות, אומרת האם לכלתה את הדברים המצמררים האלה:

שְׁמַעֵי לִי [וִירְגִילִיָה] וְאַגִּידָה
בְּתוֹם לִיבִי: לוֹ הָיוּ לִי תְרִיסַר בְּנִים, כֻּלָּם שְׁקוּלִים בְּאֵהֶבְתִּי,
וְאָף אֶחָד לֹא פָחוֹת יָקָר מִמָּרְקִיוֹס שֶׁלְךָ וְשֶׁלִּי, הָיִיתִי שֹׁמְתָה
יוֹתֵר בְּזָה שְׂאֵחָד-עֶשֶׂר מֵתוֹ מוֹת גִּיבוּרִים בְּעַד אֲרָצָם, מֵאֲשֶׁר
בְּזָה שְׂאֵחָד מִתְּפַנֵּק וּמְדַשֵּׁן בְּאֶפֶס מַעֲשִׂים.¹²

האם וולומניה גם מבקשת להכין את הדור הבא למעשי גבורה ואומרת על נכדה הקטנטן ש"מוטב שִׁירָאָה צָחֻצוֹחַ חֲרָבוֹת וְיִשְׁמַע תְּפִים מֵאֲשֶׁר יֵשֵׁב וְיִצְיֵץ בְּפָנָיו שֶׁל מוֹרָה"¹³ וירגיליה,

10 שם, עמ' 509.

11 שם, שם.

12 שם, תמונה ג, עמ' 511.

13 שם, עמ' 512.

נותן לנו שייקספיר להבין, איננה מסוגלת לעכל את הפרוורסיה המיליטנטית הזאת, וזה מה שעושה אותה לדמות היחידה, או הכמעט יחידה, שמגלמת אנושיות בכל הקסט המקיף את קוריוֹלוֹנוֹס.¹⁴

גם במלחמה מאריך שייקספיר את הדברים הרבה יותר משני קודמיו. דגש מיוחד הוא שם על גבורתו של מרקיוס – תמיד בלב לבה של ההתקפה, במקום הקשה והמסוכן ביותר. אך שייקספיר גם נותן דעתו על ענוותו של מרקיוס לנוכח הכבוד שמבקשים הכול להעתיך עליו בגין מרכזיותו בקרב על קוריוֹלוֹ, שבו לא רק גילה גבורה אלא מנהיגות עליונה: הוא גער ברומים שברחו משדה הקרב ("פצועי אחור") ודרש מהם לשוב ולהילחם; הוא גער בכוזים ובממהרים לחבוש פצעיהם בטרם תם הקרב ("הַפְּזוּזִים [...] הַטְּרוּדִים בְּחִבְשָׁתָם עוד טָרָם תָּם הַקָּרָב"¹⁵) והשיבם למערכה; הוא התייצב בחזית מול האנטיאנים, שמשם אפשר היה לצאת מנצח או הרוג. טיעונו המרכזי הוא שהיו רבים אחרים שעשו כמותו בלי ששמו לב אליהם, והם ראויים לא פחות ממנו לכבוד ("מה פה רבים עשו באין מבחין"). בין לבין, בזהירות ובהצנע גדול, שוזר שייקספיר משפט תגובה של קוריוֹלוֹנוֹס לחנופת השבחים הבלתי פוסקים המועטרת עליו: "אַף לֹא מְלָה [של שבח]. אִמִּי שְׁזָכוֹת לָהּ לְהֵלֵל וְרָעָה, עַת תִּשְׁפָּחֵנִי תְּכַאֲבֵנִי".¹⁶ עשיתי הכול, הוא מוסיף, אך ורק מתוך אהבת המולדת ובדיוק נמרץ כפי שעשה הקונסול, מפקדי בקרב ("עֲשִׂיתִי מַה שְׁאַתָּה עֲשִׂיתָ, מַה שְׁיִכְלֹתִי"). בסנט חשבו אחרת וארגנו לו תהלוכה גדולה. לפניה מודיעה אמו שקודם הקרב היו לבנה 25 צלקות ועתה 27. "כָּל שְׂרָטָת הַיְתָה קָבַר לְאוֹיֵב", הוסיפה.¹⁷

אבל הטריבוניס אינם אוהבים אותו. הם מפחדים ממנו. "הוא איננו דל בשום מַגְרַעַת", אומר הטריבונוס ברטוס, "כִּי אִם מְמֵלָא בְּכוֹלָן".¹⁸ אם יהיה לקונסול, הם אומרים, "אֲזַ תּוֹכֵל פְּקִידוֹתֵנוּ בְּמִשְׁךְ שְׁלֹטוֹנוֹ לִילֵךְ לִישָׁן".¹⁹ תחושה זו תלווה את כל מסע הבחירות שלו, שהאם השאפתנית רוצה לקדם. והיא אומרת לו: "לְרֵאוֹת זְכִיתִי עִמָּךְ מֵאוֹנוֹי, וּמִגְדֹלִים בְּנִיתִי בְּדַמְיוֹן וְרַק דָּבָר אֶחָד חָסֵר..."²⁰ המשרתים הפשוטים מתלבטים. אומר אחר מהם: "גִּבֵּר אִמִּיץ הוּא אֲבָל מֵאֵד יְהִיר וְלֹא יֵאָהֵב אֶת הָעַם הַפְּשוּט". ובתשובה לחברו, המעלה על נס את יושרו של קוריוֹלוֹנוֹס ואת היעדר החנופה שבהתנהגותו, מוסיף המשרת הראשון עוד ואומר: "וְאוֹלָם הוּא שְׁקוּד יוֹתֵר לְקַבֵּל מֵהֶם שְׁנֵאָה מֵאֲשֶׁר יוֹכְלוּ לְהַעֲנִיקָהּ לוֹ, וְאֵינוֹ מַחְסִיר דָּבָר לְמַעַן יֵרָאוּ

14 Stockholder (לעיל הערה 8), עמ' 230.

15 שקספיר (לעיל הערה 9), מערכה ראשונה, תמונה ה, עמ' 514.

16 שם, תמונה ט, עמ' 517.

17 שם, מערכה שנייה, תמונה א, עמ' 521.

18 שם, עמ' 520.

19 שם, עמ' 523.

20 שם, עמ' 522.

בו אַת שׁוֹטְנָם. וְלִהְרָאוֹת כְּשׁוֹאֵף לְאִיבְתָם וְלְטִינָתָם...²¹ ובין לבין מקבל קוריולנוס בסנט מנת שבחים שלא הייתה מביישת צבא שלם: "ובעז פְּתָאם שְׁדָף אֶת קוֹרְיוֹלִי כְּמוֹ פּוֹכֵב [...] רַץ פְּנֵהר דְּמִים עַל הַחַיִּים בְּהָרְס בְּלִי חֶשֶׁף. וְעַד שֶׁקְרָאנוּ לְשָׂדָה וְעִיר 'שְׁלָנוּ' לֹא עָמַד לְהִקְל מֵעַל חֲזוֹ בְּגָשָׁם", אומר מפקדו הקונסול היוצא קומיניוס. ומוסיף אחד הסנטורים: "כָּל אוֹת כְּבוֹד, נוֹכַל הַמְּצִיא, יִתְּאִים לוֹ כְּמוֹ עַל פִּי מְדָה"²² עם התקרב ההצבעה עולים קולות מודאגים נוספים של אזרחים החוששים שעם ניצחונו יפנה עורף לכולם. הטריבוניס מעוררים חששות אלה עוד יותר ופשוט מסיתים נגדו. קוריולנוס, הם אומרים, "יַעֲשֶׂם לְלֹא יוֹתֵר בְּנֵי קוֹל מֵאֲשֶׁר כְּלָבִים, מְפִים בְּגִלְל נְבָחָם וּמְחֻזְקִים לְשֵׁם כֶּף"²³.

כאשר נודע לקוריולנוס שלא נבחר הוא יוצא מגדרו. זעמו, המובלט בידי שייקספיר באופן מיוחד, מופנה לכל עבר: לטריבוניס הוא אומר בזלזול שאם לא תהיה לו זכות להיות קונסול, אולי יהיה טריבוני. לידידיו האצילים הוא מזכיר ש"אם נְפִיִסָם, אֲזוּ נִגְד הַסֵּנַט נַעֲלָה דְרִדֵר מְרִידָה, חֲצָפָה וְקֶשֶׁר, שְׁאָנוּ בְּעֶצְמָנוּ חֶרְשָׁנוּ לוֹ"²⁴. ואת העם הוא מכנה "מפלצת", "אספוסוף", "עורבים", "הרע המושל במדינה" ("מפני הרע מושלה"). נאום הזעם והקלס שלו הביא את הטריבוניס הפגועים עד עומק נשמתם ("וּבְשֶׁעַת רְצוֹן מֵה שְׁנִכּוֹן יֵאֱמָר זֶה הַנִּכּוֹן, וְאֵת כַּחַם יִשְׁלִיךְ לְאֶדְמָה") להודיעו שהם עוצרים אותו לצורך משפט בגין "בְּגִידָה גְלוּיָה". משפט הבזק מסתיים חיש בהחלטה להעבירו את ה"בוגד" לצוק הטרפאי ולהשליכו משם לאבדון. קוריולנוס מאבד את איזונו ושולף חרבו. "לֹא, פֹּה אָמוּתָה", הוא פוסק. כאן מתערב חברו, מנניוס אגריפה, ודורש ממנו שילך לביתו, פן הסערה, שתתפתח בעיר בהיאסף העם לנוכח העימות עם הטריבוניס, "תשטוף אותה כמים" ("אֲשֶׁר קֶצְפוּ יִשְׁטֹף כְּמִים נְבִלְמִים סוֹחֲפִים אֶת כָּל שְׁעַל גְּבָם?")²⁵. את מלאכת הרגעת המצב וחיפוש הפתרון נוטל על עצמו מנניוס. ובהתייצבו מול העם הוא אומר: "מֵה זֶה עֲשָׂה לְרוּמָא שְׁחִיב מִיתָה?" האם ישכחו את הדם שניגר ממנו במלחמות? האם כאשר אדם חלה, ואכן קוריולנוס חלה "בְּדִבְק גְּנִגְרָנָה בְּה [ברגל]", אין מקום לחשוב דווקא על ריפוי ולא על ענישה? האם אדם שלא חונך "בְּנִיפוּי לְשׁוֹן", והוא זורה "לְלֹא הִבְחִן", "סְבִין וְסִלַּת יַחַד", איננו ראוי למענה "בְּדִרְךָ חֵק וְשִׁקְט"? הטריבוניס מצדם אינם נרגעים ודורשים שקוריולנוס יופיע בעיר למשפט צדק.²⁶

כאן מרפה שייקספיר את המתח הבלתי נסבל של העלילה ושולח את גיבורו לשעה קלה לביתו (מערכה שלישית, תמונה ב). הופעתו של קוריולנוס בביתו נותנת בידי אמו הזדמנות

21 שם, מערכה שנייה, תמונה ב, עמ' 524.

22 שם, עמ' 525.

23 שם, מערכה שנייה, תמונה ג, עמ' 524-530.

24 שם, מערכה שלישית תמונה א, עמ' 532.

25 שם, מערכה שלישית תמונה א, עמ' 536.

26 שם, מערכה שלישית, תמונה א, עמ' 537.

לנסות ולהרגיעו, לרכך כעסו ולהשיבו לעמדה רציונלית יותר. גם חברו ממניוס מנסה לשדלו בכך. "מה עלי לעשות?" שואלם קורילנוס, ומנניוס עונה: "לשוב אל הטרִיבונים"; "ומה אז?" שואל שוב גיבורנו, ומנניוס משיב "תתחרט על דבריך". "לפניהם?" שואל קורילנוס רטורית, ומשיב לעצמו: "זאת לא אוכל לפני אלים; האם עלי לעשות זאת לפניהם?" לפני בני אדם? והדיאלוג החריף נמשך ונמשך, והדברים נעשים יותר ויותר מפורשים: וולומניה ומנניוס מנסים לשדל את קורילנוס להיות אדם אחר – מופת של מתינות, רוך, הרכנת ראש, אצילות מאופקת. לדידו של קורילנוס העיקש אין בכל אלה אלא עשיית שקר בנפשו, ולכך לא יסכון. אם יעשה כך תאחז בנפשו, הוא אומר, "רוח של זונה". רוח של "שפלות נצחית". אך לחצה של האם, המפרידה בין גבורתו, שאותה היא מעריכה, ובין גאווותו, שעליה היא חולקת, עובד עליו בכל זאת. קורילנוס מרכין את ראשו לפני האם ואומר לה "שקטי. אני הולך אל הכיפר; אל תגערי בי עוד. אפיק מהם כמו סוחר רמאי [את] אהבתם, אגנב את לבותם, ואבוא הפיתה אהוב כל בעל מלאכה ברומא [...] אשובה קונסול. ולא אל תאמיני בכח לשוני לפעל הרבה בחנה".²⁷

קורילנוס אכן יורד אל העיר לעמוד למשפט. כל בקשתו היא שמשפטו יתנהל בצדק. האשמה: ניסיון להתנכל לטריבונט ולחסלו כגוף ייצוגי פוליטי, ולהשתלט על רומא כעריץ ("נאשימך בזה שהתנפלת לטל מרומא כל פקידות משרשת ולהתלבש בגדים של עריצות, ובגלל זה אתה בוגד לעם").²⁸ לשמע האשמה יוצא קורילנוס מגדרו ושוב פותח בסדרת קללות איומות המופנות לכל עבר. ההבטחה לאם נמוגה באחת. האיש חוזר לעצמו כפי שהיכרנוהו. עתה, מול גודש של האשמות המוטחות בו, נמוגים דברי ההגנה המעטים שהוא מנסה להביע ביוון הסערה המתחוללת סביבו. ומשאלה נדחים בבוז יורה קורילנוס את המילים האיומות הבאות לעברו של העם המתגודד בכיכר העיר: "כלבים נבזים... ופה תשארו עם אי בטיחותכם... כך בגללכם אפנה ערפי בבוז לעיר. עולם יש במקום אחר".²⁹ ביקור קצר בבית ופרדה: "אני עת אעדר אז אאהב [...] עוד ייטב לי [...] עת אעזב ברכוני לשלום רעייה מתוקה, אם יקרה, רעים בדוקי האצילות [...] מתוך בתי צחוק. גלך". גם את ממניוס המציע ללכת עמו הוא משאיר מאחור.³⁰

המשך הסיפור ידוע וגם סופו. אתעכב מעט על אפיזודת המפגש המצמרר עם האם לא רחוק מחומות רומי. גם אותו מאריך שייקספיר עד מאוד, וסיבה תאטרלית טובה יש לכך. מפגש כזה הוא שיאה של הטרגדיה שעליה שקד שייקספיר, כפי הנראה בביתו

27 שם, מערכה שלישית, תמונה ב, עמ' 540.

28 שם, מערכה שלישית, תמונה ג, עמ' 542.

29 שם, מערכה שלישית תמונה ב, עמ' 543.

30 שם, מערכה רביעית, תמונה א, עמ' 543-544.

בסטרטפורד כאשר תאטרון הגלוב (Globe) של לונדון נסגר – כך אירע לעתים תכופות בשל מגפה שפשטה בעיר. ואז, כאשר זמנו היה בידו, הוא היה יכול לפרק את הפרשה לגורמיה ולהרכיבם מחדש מתוך נגיעה מפורטת בקפליה הסמויים יותר, ובאופן מיוחד ברגשותיהם ובהגיגיהם הפנימיים של גיבורי העלילה. במערכה החמישית מכניס שייקספיר לבימה את האם, האישה והבן הצעיר מרקיוס ג'וניור. למראם משהו נסדק בנפשו של קוריולנוס. לראשונה הוא פותח את סגור לבו לפני עצמו (והקהל הצופה במחזה בלבד) ומודה בהתרגשות: "אֲנִי נָמֵס, אֲנִי מֵאֲדָמָה יוֹתֵר עֲזָה מִזֹּו שֶׁל אֲחֵרִים. אֲמִי שָׁחָה, כְּמוֹ יִשָּׁח אוֹלִימְפּוֹס בְּתַחֲנוּנָיִם לְפָנָי תֵּל חֶפְרָפֶרֶת, וּבְנֵי הָרֶדְ אֲרֻשֶׁת הַמְלָצָה לוֹ עַד טִבַּע עַז צוֹעֵק: אֵל תִּסְרֹב!" או אז כורע קוריולנוס לפני אמו המבקשת ממנו לקום וליישר קומתו, אך התובעת ממנו שיפנה לאחור. והבן הנאמן, החש כפי הנראה לאן תישוב רוחו, מבקש: "אָנָּא, חֲדָלִי. אַךְ אִם תִּבְקָשִׁי, זְכָרִי תִּחְיֶלָה אֶת זֹאת: דְּבָרִים נִשְׁבַּעְתִּי לֹא לָתֵת, אֵל נָא תַחֲשָׁבִי פְסֻרוּבִים. אֵל תִּבְקָשִׁינִי לְפִיזֵר חֵילִי, לְבוֹא בְּמִשָּׂא וּמִתָּן עִם פּוֹעֲלֵי רוּמָא"³¹. האם אכן מבקשת, וקוריולנוס סב לאחור ומציע לוולסקים הסדר שלום עם הרומים. ובעוד שרי הוולסקים דנים בהצעתו, מסתערת על קוריולנוס עדת אזרחים וקושרים מוסתת בידי יריבו הוולסקי הגדול אופידיוס ורוצחת אותו נפש. עתה, לנוכח גופתו, מרשה לעצמו אופידיוס לשאת דברי הספד לאיש שגבר עליו בכל קרב: "זַעֲפִי חֶלְף וְאֲנִי הָלוֹם יָגוֹן [...] אִם כִּי פֹה בְּקִרְיָה שֶׁפֵּל וְאֶלְמָן רַבִּים [...] בְּכָל זֹאת תִּהְיֶה לוֹ אֲזַכְּרֶת אִישׁ רָם"³².

סיום הפרשה איננו דומה אצל שייקספיר לראשיתה. מה שהחל אצלו כחידוד היסודות האירוניים בדמותו של קוריולנוס, כפי שמכנה שטוקהולדר את הביטויים הבלתי אפשריים מבחינה חברתית של גיבורנו, מסתיים בשיבה מתכנסת פנימה אל עצמו, שטרם נראתה בדמותו עד כה. קוריולנוס שומע לאמו ומסיג את מחנהו, הוא מאמץ את הסדר השלום שהרומים מציעים ומנסה לשכנע את ידידיו הוולסקים שההצעה ראויה ואולי אף תשמש ראש גשר לשלום בין העמים. מותו הופך על כן אצל שייקספיר לפחות פטליסטי ופחות אבסורדי מאשר היה לו נכשל בקרב נגד הרומים ונפל (או נותר חי) על גחמותיו.

גרסתו של בטהובן

בטהובן נפעם מן הסיפור והחליט להלחינו. היה זה בתקופה של שבירת מסגרות רעיוניות ופוליטיות באירופה, שסחפה אליטות, הוגים, אינטלקטואלים ויוצרים. בטהובן, אחד הבולטים שביוצרי התקופה, חיפש דרכים לבטא את התרוממות הנפש הליברלית שאחזה בו לנוכח גיבורי המהפכה, ובחפשו גיבורים כאלה ואפיקים לפיענוח סודם מצא את פרומתאוס,

31 שם, מערכה חמישית, תמונה ג, עמ' 558-559.

32 שם, מערכה חמישית, תמונה ו, עמ' 565.

את נפולאון ומאוחר יותר גם את קוריולנוס ואת אגמונט. לכל אחד מהם הקדיש סונטה או סימפוניה. הפתיחה "קוריוולן" (Coriolan Overutre, op. 62) משנת 1807 מכילה תשעה יסודות מבניים, שכל אחד מהם מוקדש לשלב מוגדר בהתפתחות העלילה העומדת ביסוד היצירה. כל שלב מצטיין בסולם מוגדר ובשימוש בכלי נגינה מסוימים שתפקידם לבטא ולקדם את הנושא הנדון. להלן אתאר את המבנה הכללי של סונטה מתוך דיון ב"קוריוולן" ובפיתוח הייחודי שבטהובן נתן לעלילה דרמטית זו.³³

לפני בטהובן, בבואו להלחין את הפרשה, עמדו כמה טקסטים: הראשון היה התרגום הגרמני של פלוטרכוס מאת יוהן פרידריך קַלְטְוַסֶר (Kaltwasser) שהושלם בשנת 1806; השני היה מחזהו של שייקספיר; והשלישי היה המחזה של היינריך יוזף פון קולין משנת 1804, שהיה סוג של פרשנות על שייקספיר. מה שבטהובן לקח מהם בוודאות, כך נראה על פי עוצמת הטקסט המוזיקלי שכתב, היה הקונפליקט הפנימי והקוטבי שליווה את קוריולנוס בכל עניין ועניין שבו נגע מאז צעירותו, ושכסופו של דבר אמלל את חייו. קונפליקט שנולד בצל אם כפייתית, קנאית ותובענית, שעליה העיד בנה, על פי שייקספיר, "אֲמִי שְׁזָכַרְתָּ לָּהּ לְהִלָּל זְרָעָהּ, עֵת תִּשְׁבְּחֵנִי תִּכְאַיְבֵנִי". אם שאמללה את חיי בנה משום שנתנה לו תמיד את ההרגשה שאהבתה אליו תלויה במידת ההקרבה שיגלה כלוחם וכמפקד בקרב ובמניין הצלקות שגופו יישא כאשר ישוב ממנו. בטהובן כתב על כן טרגדיה. טרגדיה חסכונית ואיומה מכול בשל מיעוט פרקי הביניים של הקונפליקט הפנימי וההתמקדות החדה בקטביו. עד בטהובן אולי סברנו שאנו כבר יודעים כל מה שאפשר לדעת על הפרשה, ומה שאך נותר הוא לבטאה בצלילים; והנה גילה לנו בטהובן שטעינו ושלפנינו לא פרשה אנושית או אלגורית שולית וזניחה מבחינה היסטורית (או חשובה כל עוד יכלה להצביע על ההכרעות שננקטו בניגוד לעמדותיו של גיבורה). בטהובן פירש את העלילה כטרגדיה פרומתאית מהותנית, כפי שהגדירה חוקר שייקספיר תומס מקאלינדון,³⁴ הרובצת לפתחנו בכל זמן ומשמשת שלט אזהרה נגד קנאות פוליטית, חינוך חד-ממדי, אהבה מותנית, דבקות עיקשת במסורות ובאינטרס צר, שכנוע עצמי והדחקת ספקות.

המבוא (0:59-0:00) לסונטה הוא בדרך כלל קטע אטי ותפקידו להציג את המסרים העיקריים העומדים ביסוד היצירה, מסרים שיתפתחו עוד ועוד בהמשך. כאן אנו נחשפים לעינוייו של המצביא, למצבו הנפשי הקשה כשהוא עומד מול חומות רומי בראש צבא הוולסקים וצריך להחליט החלטה נואשת אם יפרוץ פנימה ויהרוס את העיר על ביתו ועל יקיריו, או ייסוג לאחור.

33 הניתוח המוזיקלי נעשה לאור שיחה עם המוזיקאי ד"ר זכריה פלווין, קיץ 2012.

34 Thomas McAlindon, "Coriolanus: An Essentialist Tragedy," *The Review of English Studies* n.s. 44 (176) (November 1993), pp. 502–520

הנושא הראשי (1:24-0:59) מתאר את המצב הקיומי ההתחלתי של גיבורנו, שעליו מושתתת הסונטה כולה. הקטע, בדו מינור, מתאר את קוריולנוס מתייסר עד כלות. כולו כואב ודואב. החלטה לפרוץ אל העיר ולכבושה, בסבירות גבוהה של הצלחה, תמיט אסון על אהוביו, בני ביתו, ותחייב אותו בעימות נצח עם אוכלוסיית העיר ובני מעמדו, שבהם יאלץ לשלוט בכוח הנשק משום שבגידתו בעיר לא תסולח לו לעולם. לעומת זאת החלטה לסגת מן העיר ולוותר על כיבושה תביא ללא ספק למותו שלו. הוולסקים, שתלו בו את תקוותם ומסרו עצמם להנהגתו, לא יסלחו לו מצדם על בגידתו בהם.

הגשר (1:51-1:24) מעביר אותנו ביעף אל הנושא השני של היצירה – סיפורה של וולומניה, אמו של קוריולנוס, הנבחן בצמידות לנושא הראשון, ששם הוא טמון, אך יוצא ממנו ומוביל אותנו למקום חדש לחלוטין. הקטע הקצר, שבו מוצג הנושא השני (1:51-2:33), כתוב במי במול מז'ור, והוא מגלה עולם בלתי צפוי: מצב נפשי מיוחד של קוריולנוס המעלה לנגד עיניו את מורכבות יחסיו עם אמו והשלכותיהם על זהותו. השאלה ששואל עצמו קוריולנוס היא "מי אני?" ואולי יותר מכך: "מה נגזר מזהותי על ייעודי?" הקטע הלירי הזה נראה מפויס לרגע, אך למעשה הוא חובק בתוכו את מלוא הדילמה כולה, וייתכן שגם את הכיוון הכללי של פתרונה.

קבוצת נושאים מסיימים (conclusive group), כשלב האקספוזיציה או ההרחבה של הנושא השני, מפגישה אותנו עם הנושא השני לפרטי פרטיו. כאן גם מתגלה הקשר בין הנושא הראשון לנושא השני והמצב הלופת, חסר המוצא, של המפגש בין הנושא השני לראשון ולהפך. קטע 4:24-2:33 עוסק לפיכך בסיפור חייו המלא של קוריולנוס: האיש הגא שחונך להילחם ולהפליא גופו בפצעי מלחמה; האיש שזהותו נקשרה בתודעת שליחותו כלוחם עשוי ללא חת, שאיננו מוותר לעצמו, יהיה המצב נואש ככל שיהיה. איש הבז לפשוטי העם ורואה בהם לא יותר מעכברים פחדנים ועלובים, מלאי טענות כרימון, אינטרסנטים שכל מעייניהם נתונים לצורכיהם המידיים ולא לצורכי העיר והמדינה, ובוודאי לא למען ההקרבה לטובת הכלל (בניגוד לאצולה המשרתת שמתוכה בא קוריולנוס). קוריולנוס מוצג כאיש שנלכד בצבת חינוך אם שעיצבה את בנה, במילותיה של רות נבו, "בצלמה ובדמותה של אכזריות שאינה יודעת פשרות, שהיא הגברות בעיניה. אלא שאת גברותו העצמאית שלו גזלה הימנו".³⁵ איש הבז לדברי שבח ומתמלא כעס כאשר משבחים את גבורתו, בחינת "יצר אדיר שבתשוקה לעצמאות [...] להגדרה עצמית"; אדם ש"נוח לו שיזלזל בכל שכר שהוא (כמגיע לו בגין הישגיו בשדה הקרב), משיכיר טובה למישהו".³⁶ אדם שתופס הערכה כהצבת

35 רות נבו, הטראגדיות של שקספיר, תרגום: ארי אבנר, ירושלים: מאגנס, עמ' 344.

36 שם, עמ' 344, 346.

גבול לעצמיותו.³⁷ איש שבעייתו היא "בעיית האדם שבתוך השם".³⁸ כאן גם מתקיים דיון בשאלת המנהיגות, קרי שאלת חובותיו של המנהיג וגבולות הנהגתו.

הפיתוח (4:24-6:15) – כאן מפורקים הנושאים המסיימים לחלקיקיהם כשהם חושפים עוד ועוד סוגיות והיבטים שנדונו בצמצום בנושא הראשון ובנושא השני. זהו פרק של הבשלה הכרתית של הגיבור, הרואה את מצבו באור מפוכח יותר, מזוכך יותר, בשל יותר. גיבור הרואה עתה בבהירות טראומתית את מלוא מצוקתו על מכלול רכיביה, העוברים לנגד עיניו בחטף אך בחדות רבה.

הרפְּרִיזָה (recapitulation), או הַשְּׁנָאִי, שמגיעה לאחר מכן (קטע 6:16-7:30), משיבה אותנו למעבר שבין הנושא הראשון לשני, אבל כעת המעבר מודע יותר וחכם יותר. לפנינו מעבר שאיננו עוד חוויה ראשונית אלא חוויה בוגרת שהשלכותיה צפויות. בשלב זה מתבצע שוב סוג של הרחבה של הנושא השני ושל קבוצת הנושאים המסיימים שנשמעו לפני הפיתוח.

הקוּדָה (7:30-7:55) מצטטת את המבוא ובתוך כך מציגה את המסקנות. הקודה נועדת להבזקים אחרונים של חוויות ראשוניות המבקשות להוביל את המאזין להעריך מחדש את המסע שפותח ביצירה כמכלול ולהתבונן במסקנות הנובעות ממנו. לקודה אין צורה מוגדרת אחת. היא יכולה להיות קצרה יותר או פחות, עשויה מקשה אחת או ממקטעים. הקודה מחויבת למבוא או לחלקים אחרים ביצירה לפי ראותו של היוצר. במקרה שלנו הקודה מספרת לנו שהכול הוכרע, שהולכים לאבדון – אל האין.

הסיום (7:55-8:39) הוא ההליכה אל האין, אל הגורל שהוכרע, אל הסוף שאין ממנו חזרה.

במהלך היצירה הרבה בטהובן לעשות שימוש בקלרינות, שביטאו את אמו של קורילונוס; בכינורות, שייצגו את הנשים השותפות בחייו ובעלילותיו; בקרנות יער, שביטאו רגעים אפיים של קריאות גורל; ובחצוצרות, שהכריזו על השסעים הפנימיים שקורילונוס נשא, לרבות התרסקותו הנפשית ומותו.

סיכום ומסקנות

היה הסיפור מציאות או אגדה,³⁹ הוא ייצג את המאבק הנואש של אחרוני הפטריקים לשימור זכויות היתר המסורתיות שלהם לנוכח הכרעת האליטה השלטת הפטריקית להשתמש בצבא העם ולא בצבא שכיר במלחמות עיר-המדינה רומי, וכן לקיים בנוגע לקבלת ההחלטות

37 שם, עמ' 346.

38 שם, עמ' 347.

39 ישראל שצמן, תולדות הרפובליקה הרומית, ירושלים: מאגנס, תשנ"ז, עמ' 72, 77.

הקשורה בבניית העיר וההתמודדות עם אתגריה סוג של שותפות פוליטית עם הפלבס. אמנם התבנית הרפובליקנית שנוצרה ייאשה כמה פטריקים, והם ביכו על העולם האוליגרכי ההולך ונגוז, אך היא הצביעה על סוד כוחה של רומי. כוח זה צמח בדיוק במקום שבו ויתרה האוליגרכיה על מקצת זכויות היתר המעמדיות שלה בשרטטה את חזון עיר-המדונה ואת האתגרים שהוא מציב. במקום שבו בחרה האוליגרכיה לנקוט פרגמטיזם פוליטי והתאמות הנובעות ממנו עמד תמיד חשש מפני מתנגדים. בשלהי המאה השנייה לפנה"ס ניצחו המתנגדים והמליכו עליהם שורה של קציני צבא בעלי זרוע החל במריוס, בסולָה ובפומפיוס, וכלה ביוליוס קיסר ובאוגוסטוס קיסר. יחד אתם שקעה הרפובליקה והפכה לקיסרות. סיפורו של קוריולנוס מבהיר שניצחון היסודות הפרגמטיים שבמעמד הפטריקי לא היה פשוט. הוא היה כרוך במאמץ תוך-מעמדי עילאי לשם שכנוע קיצוניים בעלי מעמד ועמדה, שקנו את עולמם מכוח נאמנותם ותרומתם לעיר, שמן הראוי לנקוט שותפות פוליטית עם כל המעמדות. שותפות זו נועדה לאפשר את הרחבת המניפה של השליטה והריבונות של העיר, החיונית כל כך לקיומה כישות פוליטית מרחבית אוטונומית והגמונית, שמא תקרוס לתוך עצמה בלחץ המתמיד ולוטש העיניים של שכנותיה. הפתרון של כבוד לשני הצדדים שנמצא לבסוף היה עדות ומופת לכוחם של מדינאים בעלי שיעור קומה החותרים לחפש את המשותף עם יריביהם המעמדיים והפוליטיים ולגשר על המפריד ביניהם. סיפור קוריולנוס הוא עדות לחשיבותו של היחיד בעל המידות הטובות (virtu) בשדה המערכה, אך הוא גם עדות על הכרחיות היחיד בשדה הפוליטי ובשדה האזרחי בכללו. המתקשים לעבור מן השדה הראשון לשדה השני לעולם לא יוכלו להנהיג, גם לא להועיל, אלא להמיט חורבן על עמם ועל עצמם.

קריאה מומלצת

ליוויוס, טיטוס, תולדות רומא, תרגום: שרה דבורצקי, ירושלים: מוסד ביאליק, תשל"ב.
 נבו, רות, הטראגדיות של שקספיר, תרגום: ארי אבנר, ירושלים: מאגנס, תשמ"א, עמ' 334-383.
 פלוטארכוס, חי אישים: א: אנשי רומי, ירושלים: מוסד ביאליק, תשי"ד, עמ' 21-42.
 שצמן, ישראל, תולדות הרפובליקה הרומית, ירושלים: מאגנס, תשנ"ז.
 שקספיר, וילייס, "קוריולנוס", בתוך: טרגדיות, תרגום: ישראל אפרת, תל אביב: עם הספר, 1962, עמ' 499-569.

Löb, Ladislaus, and Laurence Lerner, "Views of Roman history: Coriolanus and Coriolan," *Comparative Literature* 29 (1) (1977): 35-53.

McAlindon, T., "Coriolanus: An essentialist tragedy," *The Review of English Studies*, New Series, 44 (176), (Nov. 1993): 502-520.

Rackin, Phyllis, "'Coriolanus': Shakespeare's anatomy of 'Virtus,'" *Modern Language Studies* 13 (2), (Spring, 1983): 68-79.

Salmon, E. T., "Historical elements in the story of Coriolanus," *The Classical Quarterly* 24 (2), (Apr., 1930): 96-101.

Stockholder, Katherine, "The Other Coriolanus," *PMLA, Publications of the Modern Language Association of America* 85 (2) (Mar. 1970): 228-236.

gineitan@post.tau.ac.il